

מכללת אורות ישראל

קמפוס רחובות

קורס סמסטר יאלי: השואה והוראתה

מרצה: אמיתי בן-נון

התמחות: היסטוריה

היקף: 28 שעות

תוכן הקורס ומטרותיו

הקורס יעסוק ברקע ההיסטורי שקדם לתקופת השואה הן ברחבי פולין והן בגרמניה הנאצית של שנות השלושים. נלמד על תקופת השואה ועל מצב היהודים בשנים אלו מפרוץ המלחמה והכיבוש הנאצי, דרך ריכוז היהודים בגטאות, שילוחם למחנות ההשמדה במסגרת "הפתרון הסופי" ועד לסיום המלחמה והשחרור. כמו כן נלמד על תהליך שיקום שארית הפליטה במחנות העקורים לאחר השואה. כל זאת תוך שימת דגש על הוראת נושאים אלו במסגרת בית הספר בהתחשב בשיקולים החינוכיים הפדגוגיים והדידקטיים הנדרשים. במסגרת הקורס הסטודנטים ילמדו וירכשו כלים ליישום הוראת הנושא במערכת החינוך.

יחידות ההוראה

שיעור 1- העולם היהודי טרום המלחמה בדגש על יהדות פולין בין המלחמות ובתקופת השואה
במהלך השיעור נלמד על העולם היהודי לפני פרוץ המלחמה. נתמקד בקהילה היהודית בפולין בין שתי מלחמות העולם. נלמד על הלכי הרוח של הקהילות השונות והתמודדותם של היהודים עם בעיות התקופה בפולין. זאת מתוך מגמה לתת מבט היסטורי להבנת התקופה שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.
מקורות ביבליוגרפיים 1-3

שיעור 2 – עלית הנאצים לשלטון והתמודדות יהדות גרמניה עם המדיניות הנאצית בשנות השלושים
יהדות גרמניה שונה באופייה מיהדות מזרח אירופה. נלמד על אופיה והתפתחותה של יהדות זו במאה ה-19 וה-20 תוך שימת דגש להתהוותם של קהילות שונות ביהדות זו ויחסי הגומלין בניהן. נלמד על התפתחות המפלגה הנאצית ועלייתה לשלטון וכיצד התמודדה יהדות גרמניה עם המדיניות הנאצית.
מקורות בבליוגרפיים 4-7

שיעור 3- המהלכים המרכזיים במלחמת העולם השנייה - סקירה כללית
ב-1 לספטמבר 1939 פלשו צבאות הרייך השלישי לפולין ובכך נפתחה מלחמת העולם השנייה. מלחמת עולם זו גבתה עשרות מיליוני קורבנות והשפיעה שינוי מרחיק לכת על העולם. בשיעור זה נלמד את המהלכים והקרבות המרכזיים של גרמניה ושל בעלות הברית במלחמה זו עד לסיומה ב-1945.
מקורות בבליוגרפיים 8-10

שיעור 4- המפגש עם הנאצים- הקמת הגטאות וחיי היהודים

בשנים הראשונות לכיבוש הנאצי הפכו מאות אלפי יהודים לפליטים וקהילות ישראל רבות חרבו. על פי הוראות הגרמנים בודדו היהודים מסביבתם ורוכזו בגטאות. התברר היהודית בגטאות היתה נתונה במצוקה ופעלה במציאות קשה ביותר. בשיעור נלמד על מציאות זו ועל התמודדותם של היהודים ופועלם בתקופה זו.

מקורות בבליוגרפיים 11-13

שיעור 5- היודנראט ודילמת ההנהגה הממונה

המועצות היהודיות שקמו בפקודת הגרמנים בקהילות היהודיות בשטחי הכיבוש באירופה העמידו את אנשיהם בין הפטיש לסדן. נסיונותיהם של היודנראט לייצג את האינטרסים היהודיים לצד תפקידם לממש את הדרישות של הנאצים יצרו מצבים מורכבים עד בלתי אפשריים. בשיעור נציג התמודדויות ודילמות של היודנראט בכמה גטאות.

מקורות בבליוגרפיים 13-15

שיעור 6- מנהיגות רבנית בגטאות

ההנהגה הרבנית חוותה משבר בתקופת המלחמה יחד עם זאת ניסתה לשמר את המשכיות החיים על פי אמות מידה הלכתיות במה שניתן. בשיעור ננסה לבחון כיצד התמודדו הרבנים עם מצוקות השעה לאור התנאים הקשיים, כיצד פעלו ובאילו תחומים.

מקורות בבליוגרפיים 16-17

שיעור 7- הפתרון הסופי- התהליך ההיסטורי ומושגי יסוד

נסקור בשיעור את התפתחות המדיניות הנאצית מראשית המלחמה ועד ההחלטה על השמדת יהודי אירופה ויישום הפתרון הסופי. כמו כן נדון בסוגיות המרכזיות שעלו בתקופה זו מההיבט של הציבור היהודי.

מקורות בבליוגרפיים 17-18

שיעור 8- מחנה אושוויץ

השיעור יעסוק במחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ שבדרום פולין. מחנה זה היה הגדול במחנות ההשמדה שהקימה גרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה, ובו נרצחו כמיליון ומאתיים אלף נפשות, בהם כמיליון ומאה אלף יהודים, יותר מבכל אתר אחר במהלך המלחמה. מחנה השמדה זה פעל במשך הזמן הרב ביותר (מיוני 1940 עד ינואר 1945 מכל מחנות ההשמדה, ובו הגיע לשיאו תיעושו של רצח ההמונים.

מקורות בבליוגרפיים 20-22

שיעור 9- מבצע ריינהרד- מחנות ההשמדה ומשמעותם ההיסטורית

השיעור יעסוק במבצע ריינהרד. מבצע זה היה שלב מרכזי בביצוע השמדת היהודים בשואה. לאחר ניסיונות בהשמדת היהודים בבורות המוות וההמתה בגז ובמשאיות גז במחנה חלמנו, הופעלו שלושה מחנות השמדה - בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה, תחת הנהלה מרכזית שפעלה בלובלין, ובמסגרת זו הפכה השמדת היהודים לריכוזית, מתוכננת ותעשייתית בהיקפה ובאופייה. במסגרת המבצע נרצחו בעיקר יהודי הגנרלגוברנמן, החלק המרכזי של פולין, אך גם רבים אחרים ממדינות שונות באירופה הנתונה לשלטון הנאצים כגרמניה, אוסטריה, הולנד, סלובקיה וצ'כיה. במהלך ההשמדה במחנות מבצע ריינהרד נרצחו 1,700,000 בני אדם, רובם המוחלט יהודים.

מקורות בבליוגרפיים 18,19,23

שיעור 10- הצלה ומסתור בתקופת השואה

השיעור יעסוק בסוגיות של הצלה מן ההיבט ההיסטורי המוסרי וההלכתי. נדגיש את התובנה כי הלימוד בסוגיית זו חייב להיות מסווג בהבנה שאת מרבית היהודים לא ניתן היה להציל וכי הצלה

בתקופה זו היתה מורכבת ומסובכת וכללה דילמות והכרעות הקשורות בקשיי פרידה, שאלות של זהות ובחיים במחבוא ומסתור.

מקורות בבליוגרפיים 24-27

שיעור 11- השחרור ושארית הפליטה

לאחר המלחמה נתקבל כינוי זה כשם כולל לניצולים ששרדו את השואה. בשיעור נלמד על השחרור מנקודת ראותם של הניצולים וכן על המעבר למחנות עקורים וחיי הניצולים במחנות אלו. כמו כן נעמוד על נסיונות השיקום הרוחני של שארית הפליטה.

מקורות בבליוגרפיים 28-31

שיעור 12- תוכניות הלימודים והשיקולים הפדגוגיים בהוראת השואה

נכיר את תוכנית הלימודים הנוכחית להוראת השואה. בשיעור נדון בדגשים החינוכיים בתוכנית זו ובמטרותיה החינוכיות.

נלמד על השיקולים הפדגוגיים בהוראת נושא השואה כפי שבא לידי ביטוי בתוכניות הלימודים. נדון ונציג את התפיסה הגילית להוראת השואה שפותחה בבית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם. בנוסף, נלמד כיצד לבנות מערך שיעור באחד מן הנושאים בקורס תוך הדגמה ושימוש באמצעי עזר הרבים המצויים בתחום זה ממכוני המחקר הפועלים בתחום זה כדוגמת בית הספר להוראת השואה ביד ושם, מכון 'זכור' במכללה בירושלים ומכון 'שם עולם' בכפר תרזא"ה.

מקורות בבליוגרפיים 32-35

דרכי ואמצעי הוראה

הקורס בנוי על הרצאות פרונטאליות ודיונים בכיתה תוך עיון במאמרים עדויות, קטעי יומן וחומר נלווה לנושאי הרצאות. בקורס ישולבו קטעי וידיאו ועדויות מצולמות.

דרישות הקורס

השתתפות פעילה בכיתה.

הגשת עבודה מסכמת בסוף הסמסטר.

כעבודת סיכום נדרשים הסטודנטים להגיש 2 מערכי שיעור מפורטים על אחד מהנושאים שדוברו במהלך הקורס. רשימת הנושאים וכן נושאים מפורטים יותר, עליהם יוכלו הסטודנטים להכין את העבודה, תוגש להם לקראת סוף הסימסטר. הסטודנטים יוכלו להיעזר בחומר שנלמד בכיתה וכן בספרים המצויים (בבליוגרפיה) המהווים את ספרות המקור להרצאות. ציון העבודה מהווה 100% מהציון הסופי בקורס. נוכחות חובה. היעדרות מהקורס בהתאם לנוהל המכללה.

דרכי התקשרות עם המרצה

באמצעות דואר אלקטרוני.

amitaibn1@gmail.com

בבליוגרפיה לקורס:

1. בינה גרנצרסקה-קדרי, היהודים בהתפתחותה הכלכלית של פולין במאה ה-19, בתוך ישראל ברטל וישראל גוטמן (עורכים) קיום ושבר-יהודי פולין לדורותיהם, הוצאת מרכז זלמן שזר, עמ' 315-336

2. עמנואל מלצר, המערך הפוליטי של יהדות פולין נוכח הקצנת האנטישמיות, 1930-1939, בתוך ישראל ברטל וישראל גוטמן (עורכים) קיום ושבר-יהודי פולין לדורותיהם הוצאת מרכז זלמן שזר, עמ' 427-450

3. חוי דרייפוס (בן ששון), "אנו יהודי פולין", עמ' 63-31, יד ושם, 2009.
4. שנות ראינו רעה, כרך א, האורתודוקסיה בגרמניה תחת השלטון הנאצי, הוצאת יד ושם, 2006
5. טרודה מאור, היהודים ברפובליקת ויימר ובתקופה הנאצית 1918-1945, בתוך מריון קפלן(עורכת), קיום בעידן של תמורות; חיי יום-יום של היהודים בגרמניה 1945-1618, הוצאת שזר ירושלים תשס"ח עמ' 489-424, 411-394
6. שאול פרידלנדר, גרמניה הנאצית והיהודים שנות הרדיפות 1933-1939, הוצאת עם עובד, תשנ"ח.
7. שי' אטינגר, האנטישמיות בעת החדשה, תל-אביב 1979.
8. עופר ריחני, מלחמת העולם השנייה: הכרוניקה, הוצאת קווים, 2004
9. איאן קרשו, הכרעות גורליות: עשר ההחלטות ששינו את העולם 1940 - 1941, הוצאת עם עובד, 2007
10. אנדרו רוברטס, סערת מלחמה: היסטוריה חדשה של מלחמת העולם השנייה, הוצאת דביר, 2011
11. אונגר מיכל, "לודז', אחרון הגטאות בפולין", יד ושם ירושלים, תשס"ה.
12. אהרון עינת, חיי יום ביום בגטו וילנא, הוצאת מורשת, תשע"ג
13. ישראל גוטמן, יהודי ורשה 1939-1943, יד ושם, ירושלים, 2011
14. דן מכמן, בימי שואה ופקודה, יחידה 10, האוניברסיטה הפתוחה. 1987
15. ישעיה טרונק, יודנראט, יד ושם 1972
16. אסתר פרבשטיין, בסתר רעם: הלכה, הגות ומנהיגות בימי השואה, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ח
17. יהודית תידור באומל, "קול בכיות" השואה והתפילה, בר אילן, רמת גן, 1992
18. בראונינג כריסטופר, "הדרך אל הפתרון הסופי: התפתחות המדיניות הנאצית כלפי היהודים, ספטמבר 1939-מרס 1942", (ירושלים: יד ושם 2004)
19. איאן קרשו, היטלר הגרמנים והפתרון הסופי: הוצאת יד ושם, תשע"א 2011.
20. ישראל גוטמן ומיכאל ברנבאום (עורכים), אושויץ - אנטומיה של מחנה מוות, ירושלים, הוצאת יד ושם, 2003
21. שאול פרידלנדר, שנות ההשמדה 1935-1939, הוצאת עם עובד ת"א ויד ושם ירושלים, 2009.
22. פרימו לוי ולאונרדו בנדטי, כך היה אושוויץ, עדויות 1945 - 1986, הוצאת דביר, 2017
23. יצחק ארד, מבצע ריינהארד: מחנות ההשמדה בלז'ץ, סוביבור, טרבלינקה, ירושלים: הוצאת יד ושם, 1985.
24. שנות ראינו רעה: פרקים בתולדות היהדות הדתית בתקופת השואה, כרך ג' הצלה בתקופת השואה, יד ושם תשס"ו
25. חיים שלם, עת לעשות להצלת ישראל. אגודת ישראל לנוכח השואה 1942-1945. עמ' 215-142, הוצאת אוני' בן גוריון, 2007.
26. חוה אשכולי, בין הצלה לגאולה, עמ' 168-145, יד ושם, ירושלים 2004.

27. נחום בוגנר, בחסדי זרים, יד ושם תשס"א
28. תנה שלומי, אסופת מחקרים לתולדות שארית הפליטה היהודית בפולין 1944-1950, אוני' תל אביב, תשס"א
29. ישראל גוטמן ועדינה דרכסלר (עורכים), שארית הפליטה 1944-1948, ירושלים : הוצאת יד ושם, 1991.
30. יהודית תידור באומל, הילדים הפליטים בארה"ב 1933-1945, בתוך הקונגרס העולמי העשירי, חטיבה ב' כרך א' עמ' 513-521, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1990.
31. יהודית תידור באומל, קיבוץ בוכנוולד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1994
32. אריק כהן, הוראת השואה בבתי ספר ממלכתיים, בית הספר לחינוך בר אילן, 2010.
33. דגן, ב', נושא השואה בגיל הרך : לבטים והתמודדות. בתוך ש' לוינסון (עורכת) פסיכולוגיה בבית הספר ובקהילה (עמ' 148-162). תל אביב 1993
34. גרין, ד' היבטים פסיכו-חינוכיים בהוראת השואה. בתוך ס' גולן (עורך), גשרים בין השואה לתקומה (עמ' 13-18). תל אביב, 1993
35. מערכי שעור נלווים לסדרה שנות ראינו רעה, יד ושם, תשס"ו.